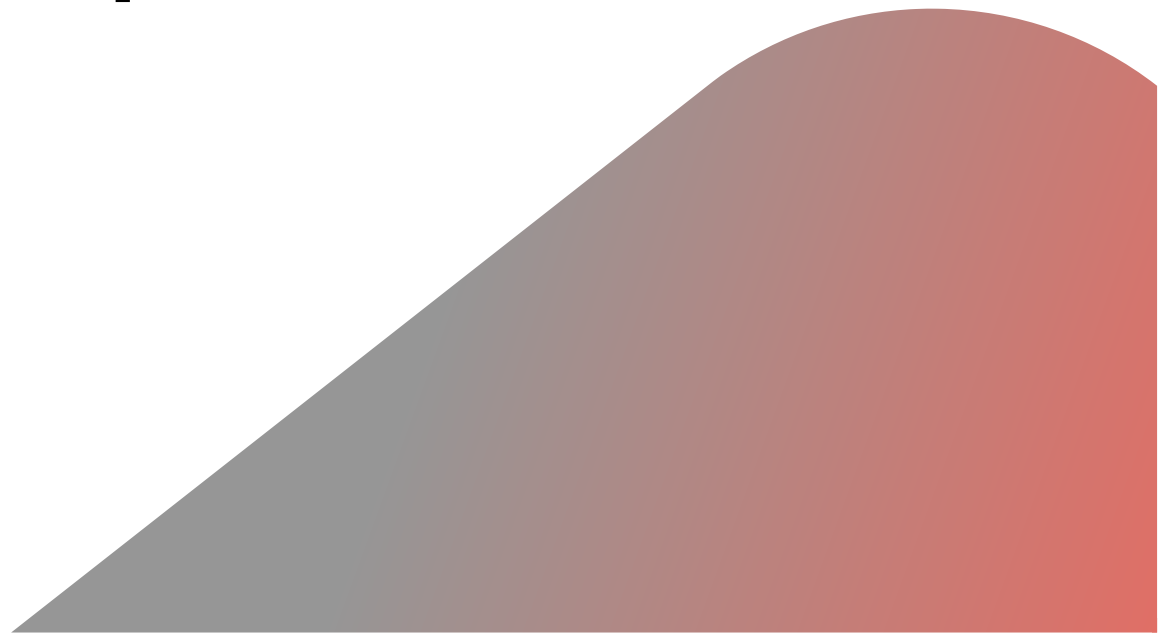

Rättsfakta och åberopsbörda

Jur. dr Alexander Hardenberger

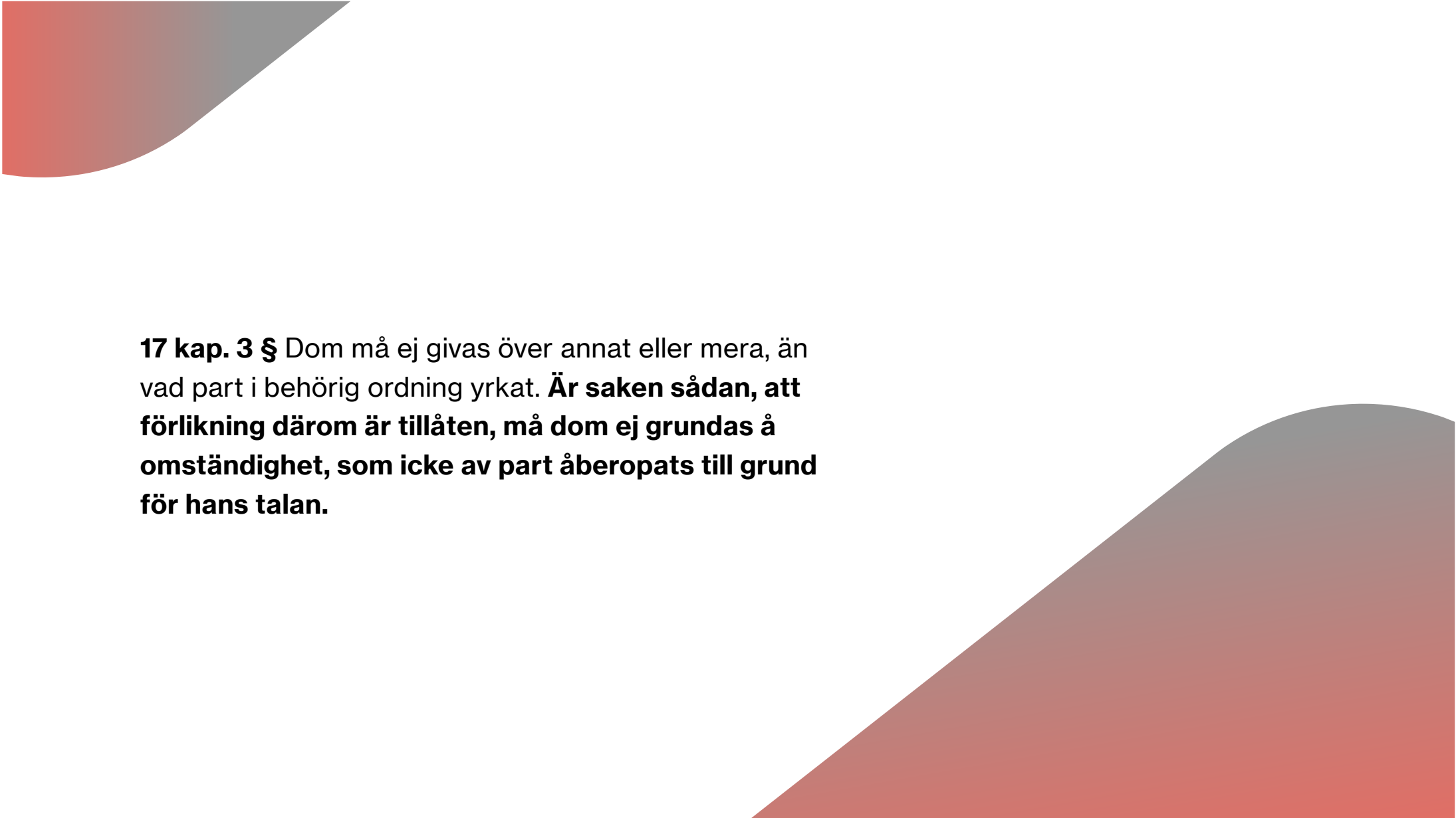
Disposition

- Kort om regleringen
- Hur ska rättsfakta tillföras processmaterialet?
- Vad utgör ett rättsfaktum?
- Vem ska åberopa ett rättsfaktum?
- Och lite annat..

Kort om regleringen

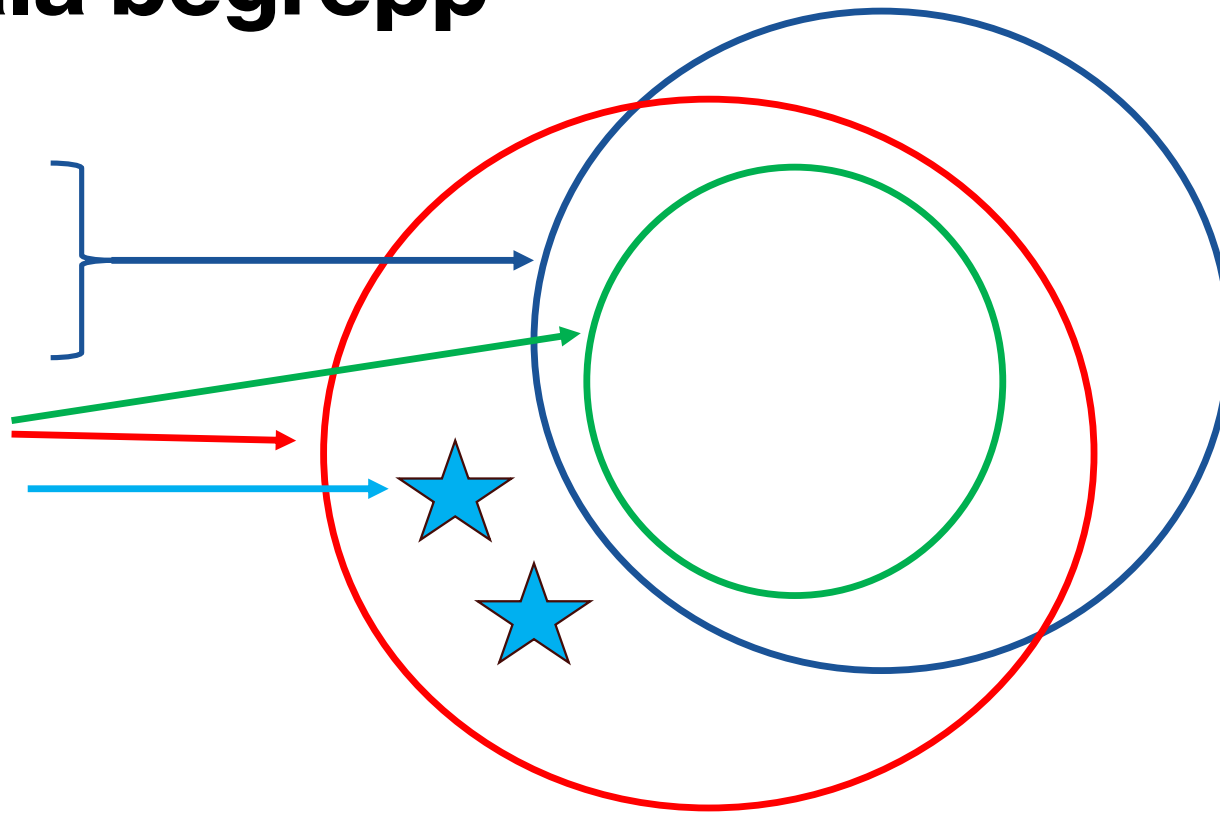

17 kap. 3 § Dom må ej givas över annat eller mera, än vad part i behörig ordning yrkat. **Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, må dom ej grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan.**

Centrala begrepp

- Åberopande
- Omständighet
- Prövningsram
- Domsgrund
- Åberopsbörda

Hur?

Om processhandlingen åberopande

NJA 2019 s. 802, p. 13 (Abbes bygg) – högt krav på tydlighet

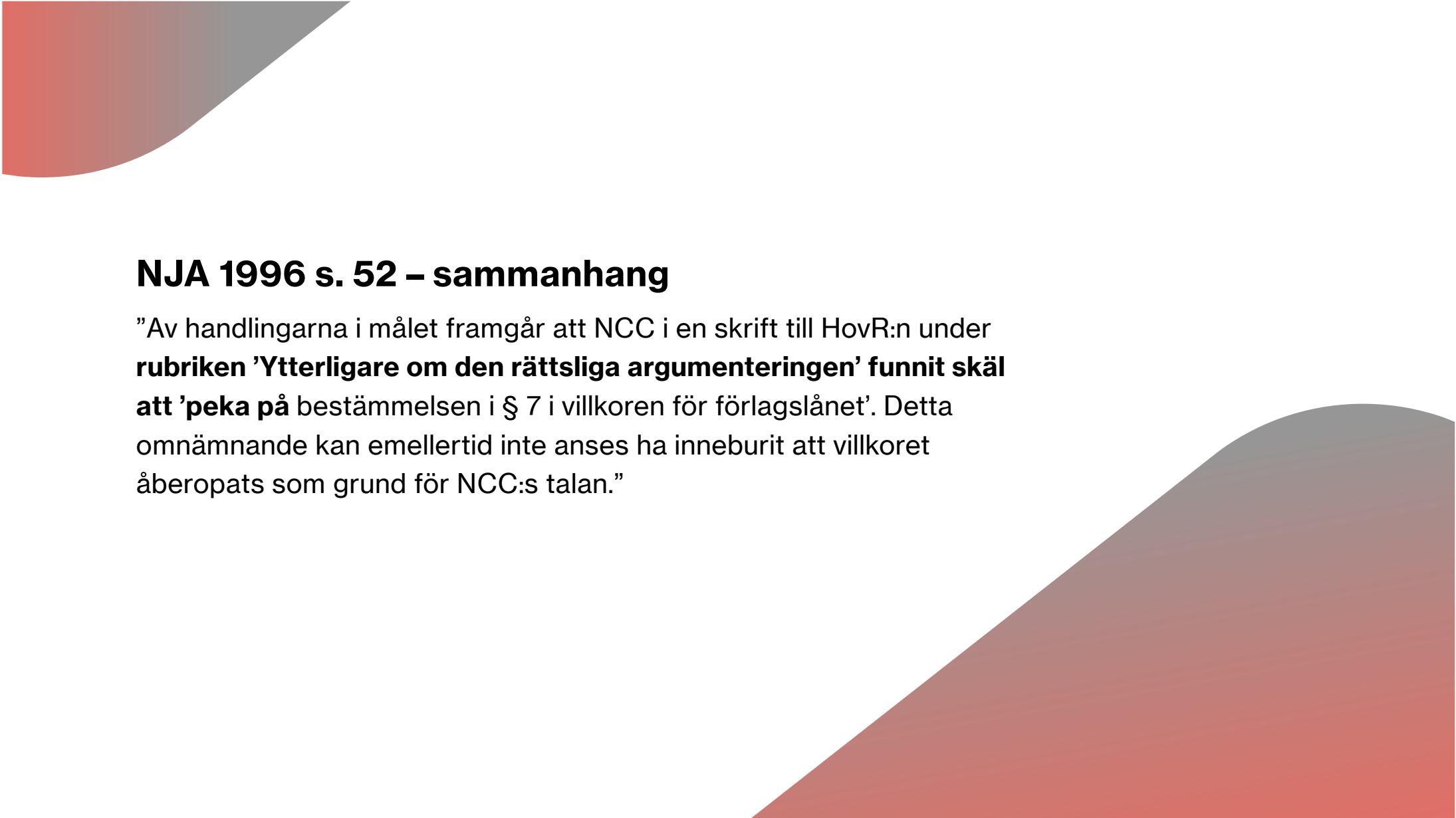
”Termen åberopande har en särskild betydelse i 17 kap. 3 §. Parten måste ge **klart och otvetydigt uttryck** för att **omständigheten [singular!]** åberopas till grund för talan. Att parten i samband med utveckling av sin talan **endast nämner eller hänvisar** till ett visst förhållande är inte tillräckligt.”

NJA 1980 s. 352 – innehåll och sammanhang

”[Kärandena] har därefter vid utveckling av sin talan i samband med beskrivning av kommunens försäljning av hus fällt det yttrande som åberopats av HovR:n. Vad [kärandena] sålunda anfört till utveckling av sin talan kan med hänsyn till **uttalandets innehåll** och **det sammanhang i vilket det gjordes** inte innebära, att de därigenom underställde domstolen frågan vilken betydelse köpeskillingens storlek har för ifrågavarande måls avgörande.”

NJA 1996 s. 52 – sammanhang

”Av handlingarna i målet framgår att NCC i en skrift till HovR:n under **rubriken 'Ytterligare om den rättsliga argumenteringen' funnit skäl att 'peka på** bestämmelsen i § 7 i villkoren för förlagslånet'. Detta omnämnande kan emellertid inte anses ha inneburit att villkoret åberopats som grund för NCC:s talan.”

NJA 2019 s. 802 (Abbes bygg) – sammanhang och syfte

”I **slutskriften till hovrätten** gjorde Holmstedt & Partners, **till bestridande** av Abbes Byggs framförda invändning, under alla förhållanden gällande att det arbete som påstods ligga till grund för fakturan hade utförts och att Abbes Bygg har bevisbördan för sin ståndpunkt att så inte skett.” [...]

”Till grund för domen har hovrätten lagt en omständighet som **inte åberopats** av Holmstedt & Partner, nämligen att Abbes Bygg har ett betalningsansvar för den ursprungliga fakturan och inte har bevisat sin invändning att det föreligger fel i entreprenaden genom att arbetet inte har utförts. Härigenom har hovrätten avvikit från de av Holmstedt & Partner åberopade omständigheterna och **felaktigt omvandlat kärandens blanka invändning mot ett av Abbes Bygg åberopat motfaktum till en åberopad omständighet till stöd för käromålet.**”

Svea HovR, T 9629-23 – gäller även i skiljeförfaranden?

”Det **generella påståendet** om att [A] ska ha förvärvat samtliga rättigheter och skyldigheter från [X] kan, utifrån vad som har anförts ovan, inte uppfattas som att [A] därmed gav ett **klart och otvetydigt uttryck** för att bolaget till stöd för sin talan gjorde gällande att det hade övertagit de fakturor avseende lyften 14 och 5 (jfr NJA 2019 s. 802 p. 13).”

Svea HovR, T 9246-21 – innehåll och sammanhang

”Om skiljenämnden grundar sitt avgörande på ett rättsfaktum som **inte åberopats** av en part bör den således anses ha överskridit sitt uppdrag. (Prop. 1998/99:35 s. 145, se även prop. 2017/18:257 s. 49. Jfr **NJA 2019 s. 802, punkterna 16 och 17.**)”

Innehåll: ”Hovrätten konstaterar att [A] i skiljeförfarandet till grund för sin kvittningsinvändning i fråga om tiden för färdigställande åberopade att entreprenaden skulle vara färdigställd den 16 oktober 2019. Att [A] i sin inlaga S3 anförde att [B] i augusti meddelat att bolaget kunde **vara färdigt till den 28 oktober 2019** innebär inte att [A] till grund för talan åberopat att parterna hade **kommit överens om en ny tid för färdigställande.**”

Sammanhang: Att skiljenämnden fann stöd i den av [A] åberopade **bevisningen [mötesprotokoll]** för att en sådan överenskommelse träffats medför inte att nämnden hade rätt att grunda domen på denna omständighet.”

Åberopandet som processhandling

- **Rättshandling** som syftar till att åstadkomma rättsverkningar **i processen**.
- Det höga kravet på tydlighet (klart och otvetydigt) tar sikte på hur processhandlingssyftet (viljan att åberopa) kommer till **synbart uttryck (objektiv tolkning)**.
- Syftet med en hänvisning, ett omnämmande e.d. ska – mot bakgrund av samtliga tolkningsdata – **inte kunna missförstås**.
- Aktualiserar ett långgående krav på domstolarnas (och skiljenämndernas) **materiella processledning**, där sammanställningen/reciten blir särskilt viktig (förebygga överraskning).
- **Varför** ett högt krav?
  - Parternas bestämmanderätt (dispositions rätt)
  - Motpartens rättssäkerhet (vad försvarar jag mig mot?)
  - Begränsar och tydliggör processens ram = kostnadsbesparande effekt (pröva bara det som klart och otvetydigt åberopats)
  - Effektiv preklusion (blir tydligare vad som är nytt)

Vad?

Om rättsfakta och motfakta

Rättsfaktumbegreppet – ett materiellt eller processuellt begrepp?

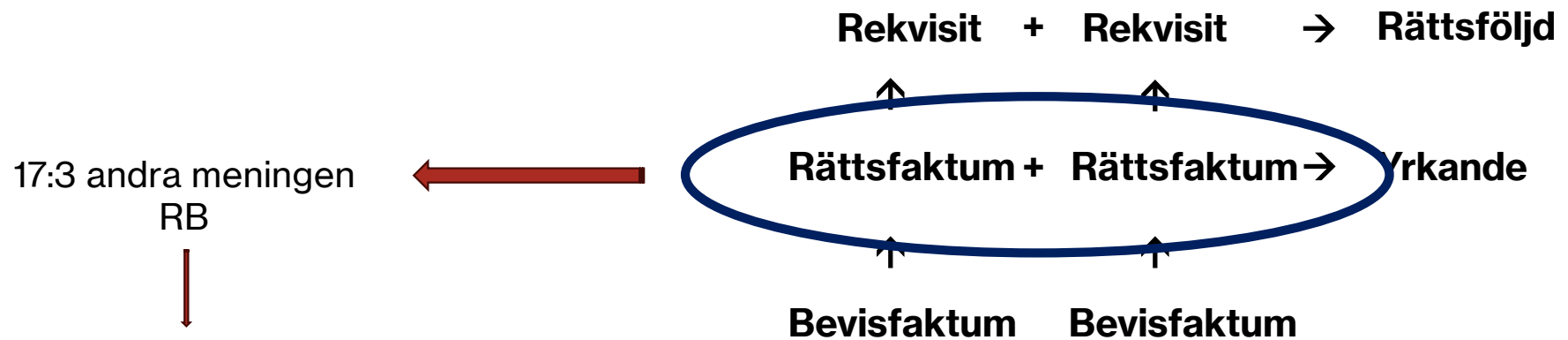
- **Det materiella begreppet:** en omständighet av omedelbar relevans för rättsföljden, dvs. ett sakförhållande som uppfyller (påstås uppfylla?) ett eller flera rekvisit i en materiell rättsnorm.
Exempel: bilen färdades i 100 km/h.
  - Att skilja från omständigheter som har (påstås ha?) en viss sannolikhetsrelation till sakförhållanden av omedelbar relevans för rättsföljden (bevisfakta). **Exempel: 40 meter långt bromsspår.**
- **Det processuella begreppet:** en omständighet som part genom åberopande, dvs. med nyttjande av dispositionsprincipen, underställts domstolens sakprövning (bevisvärdering och relevansprövning).
Exempel: jag har åberopat det 40 meter långa bromsspåret som en omständighet till grund för min talan.
  - Att skilja från omständigheter som part genom införande, dvs. med nyttjande av den fria bevisföringen, underställt domstolens bevisvärdering (bevisfakta). **Exempel: uppgiften om att bilen körde i 100 km/h framkommer i ett vittnesförhör.**
  - OBS att det för den processuella bedömningen (prövningsramen) saknar betydelse huruvida omständigheten är av materiell relevans eller ej. Om omständigheten åberopats till grund för talan ryms den inom ramen och ska sakprövas. **I exemplet har jag till grund för min talan åberopat en omständighet som saknar direkt relevans för rättsföljden i fråga (bromsspårets längd). Vidare har jag underlåtit att åberopa en omständighet som skulle kunna utgöra ett för vårdslöshetsbedömningen omedelbart relevant sakförhållande (hastigheten bilen färdades i).**

Rättsfaktumbegreppet – ett materiellt eller processuellt begrepp?

- *Vem ansvarar för att kategorisera "rättsfakta", parterna eller domstolen?*
  - Beror på vad vi pratar om. Parterna styr över prövningsramen (dispositionsprincipen). Domstolen styr över den materiella relevansprövningen (*jura novit curia*).
  - När HD i NJA 1992 s. 375 säger att det är parternas ansvar att sortera mellan rättsfakta och bevisfakta måste det rimligen vara den processuella sidan som avses (bestämma prövningsramen).
  - *In dubio* bör en i processmaterialet förekommande omständighet betraktas som ett bevisfaktum (införd men ej åberopad).
  - Om prövningsramen är oklar ska domstolen processleda – 42:8 2 st. tar sikte på parternas vilja ("allt som de vill åberopa").

Kan jag som kärandepart avstå från att göra en materiell relevansbedömning?

- Svea hovrätt, T 490-15
- NJA 2016 s. 668, p. 12–13
- NJA 2018 N 16, p. 8–11
- NJA 2023 s. 29 I (Mordet på busshållplatsen), p. 11

Vad gör jag om jag är osäker på den materiella relevansen?

- Äldre lydelsen av 42:2 RB: "I stämningsansökan skall käranden uppgiva de omständigheter, varå han grundar sin talan, uppställda efter sitt sammanhang och, när så lämpligen kan ske, i särskilda, med nummer försedda punkter". Ändring ej avsedd genom prop. 1986/87:89.
- Åberopar allt som rättsfakta?
- Kravet på ett klart och otvetydigt åberopande gäller för **varje** omständighet.
- Kan givetvis åberopa flera alternativa omständigheter som tillsammans eller var för sig kan svara mot ett rekvisit → handlar om att välja ut vilka omständigheter **domstolen** ska sakpröva

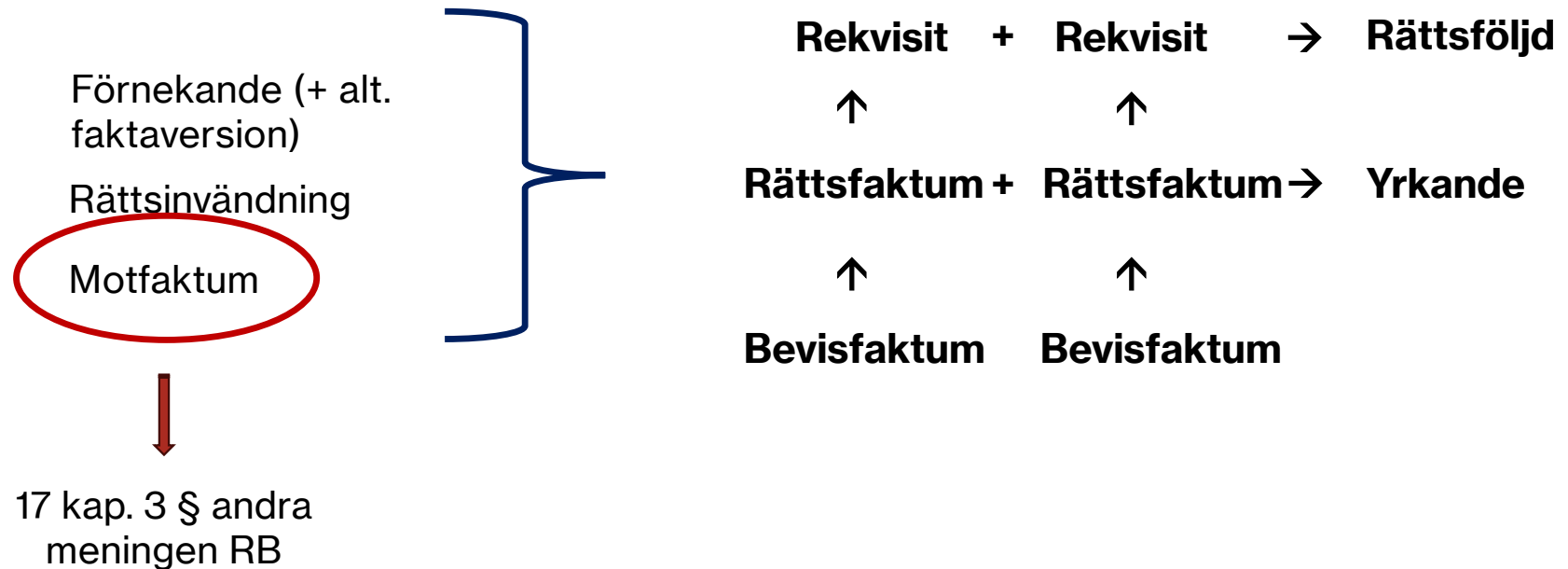

Vad gör jag om jag är osäker på den materiella relevansen?

- Saknas utrymme att *prima facie* avvisa ett åberopande (om ej preklusion)
- Domstolarna borde använda rättegångskostnadsansvaret som en motvikt
  - mer allsidig och omfattande prövning ("säck") = riskerar större kostnadsansvar
  - orsakat kostnad genom påstående eller invändning som parten insett eller bort inse saknade fog (18:6)?
  - haft en egen kostnad som inte varit skäligen påkallad (18:8)?

Behöver jag som svarandepart skilja mellan olika typer av invändningar?

NJA 2016 s. 791, p. 7

allmän invändning ≠ åberopat motfaktum

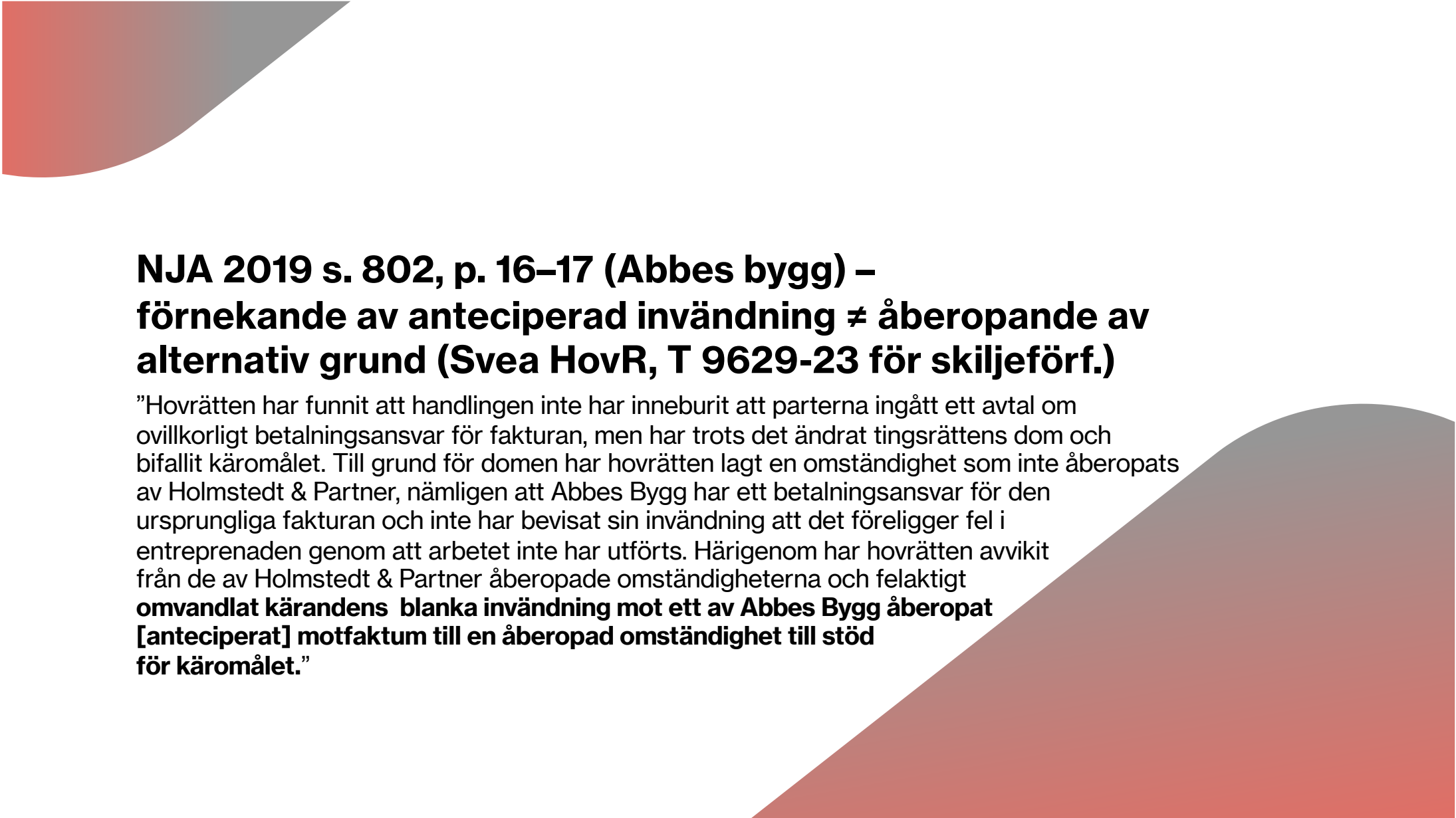
”En invändning från en skadegörare om att ett yrkat skadeståndsbelopp inte är skäligt kan emellertid ta sikte på många olika omständigheter. För att den skadelidande ska kunna bemöta invändningen behöver den **normalt preciseras, t.ex. till att avse en eller flera konkreta omständigheter.**

Exempel på sådana omständigheter är att den skadelidande inte har begränsat skadan på visst sätt eller att beräkningsgrunderna för det yrkade beloppet är felaktiga i visst avseende. **H.D:s allmänt hållna invändning innebär inte något sådant åberopande som ger utrymme för att sätta ned skadeståndet på det sätt som hovrätten har gjort.”**

NJA 2010 s. 643 – hur ska passivitet uppfattas?

”Att en svarande inte invänder mot ett av käranden åberopat påstående är **normalt inte detsamma** som att svaranden i processen accepterar påståendet. Situationen kan emellertid vara sådan att det utifrån svarandens agerande **får anses stå klart** att en underlåtenhet att uttryckligen invända mot ett påstående **måste uppfattas** som ett accepterande av påståendet (jfr NJA 2008 N 12 [och NJA 2016 s. 668!]).”

NJA 2019 s. 802, p. 16–17 (Abbes bygg) – förnekande av anteciperad invändning ≠ åberopande av alternativ grund (Svea HovR, T 9629-23 för skiljeförf.)

”Hovrätten har funnit att handlingen inte har inneburit att parterna ingått ett avtal om ovillkorligt betalningsansvar för fakturan, men har trots det ändrat tingsrättens dom och bifallit käromålet. Till grund för domen har hovrätten lagt en omständighet som inte åberopats av Holmstedt & Partner, nämligen att Abbes Bygg har ett betalningsansvar för den ursprungliga fakturan och inte har bevisat sin invändning att det föreligger fel i entreprenaden genom att arbetet inte har utförts. Härigenom har hovrätten avvikit från de av Holmstedt & Partner åberopade omständigheterna och felaktigt **omvandlat kärandens blanka invändning mot ett av Abbes Bygg åberopat [anteciperat] motfaktum till en åberopad omständighet till stöd för käromålet.**”

Vem?

Om åberopsbördans fördelning

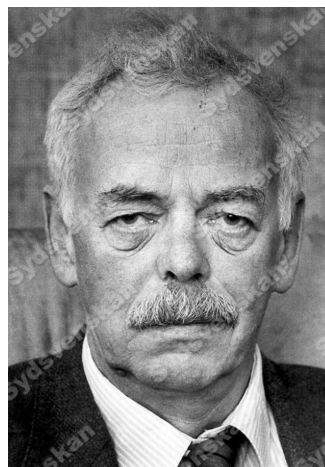
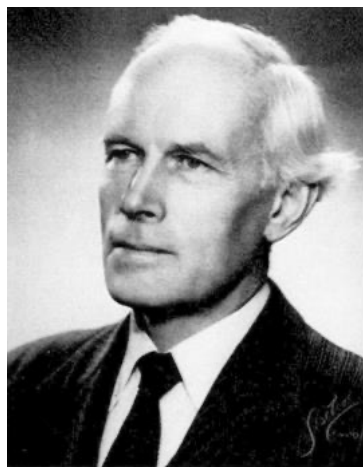

Vägledning i källorna?

- Saknas principiella ställningstaganden i HD:s praxis
- Ett tiotal prejudikat med typfallsspecifika riktlinjer
- Drygt 150 HD-domar med ställningstaganden till brister i parternas åberopanden ("inte påstått att..", "inte gjort gällande att..", "inte ens åberopat att..")
- Stort antal bevisbördeprejudikat (både principiella och typfallsspecifika ställningstaganden)

Principer för åberopsbördans fördelning

NJA 2003 s. 89

”Som framgått innehåller emellertid sist nämnda bestämmelse ett par **undantag** då försäkringstagarens behörighet inte gäller. Huruvida tredje mannen är namngiven i avtalet eller eljest bestämt utmärkt i detta torde i regel vara **ostridigt**. Däremot kan frågas vem av parterna som har åberopsbördan beträffande den omständigheten att tredje mannen har anmält att han själv vill bevaka sin rätt. En sådan anmälan utgör ett **s.k. rättsupphävande faktum**, som det inte lämpligen bör ankomma på käranden att åberopa (jfr Boman, Om åberopande och åberopsbörd i dispositiva tvistemål, 1964, s. 206 f. och 261 f.). Till detta kommer den praktiska synpunkten att **anmälan skall ske till försäkringsgivaren [...] och att det då ter sig naturligt att det är denne som skall invända att sådan gjorts**. Åberopsbördan beträffande undantagen i 57 § andra stycket försäkringsavtalslagen bör därför ligga på försäkringsgivaren. **Detsamma bör, av bl.a. anförda skäl, gälla bevisbördan.**”

NJA 2016 s. 791

"4. För talan om enskilt anspråk i samband med brottmål gäller 17 kap. 3 § rättegångsbalken. Enligt andra meningen i det lagrummet får rätten inte grunda sitt avgörande på en omständighet som inte har åberopats av en part till grund för hans eller hennes talan.

5. Huruvida det ankommer på en skadegörare att åberopa ett förhållande som ska reducera den ersättningsgilla skadan eller på den skadelidande att påstå motsatsen beror på vad slags förhållande det rör sig om. **Här får bl.a. vad som gäller skadeståndsrättsligt betydelse.**

6. Skadestånd för sådan inkomstförlust som avses i 5 kap. 1 § skadeståndslagen ska enligt **huvudregeln** utgå med ett belopp motsvarande inkomstbortfallet före skatt (den s.k. bruttometoden; se exempelvis "Jobbskatteavdraget" NJA 2010 s. 661 p. 5 och 6). Skadegöraren får därför anses ha åberopsbördan för omständigheter som kan föranleda ett **frågående av den huvudregeln."**

NJA 2016 s. 465

”Enligt ett synsätt har den part som åberopar en **regel till sin** fördel bevisbördan för att förutsättningarna för tillämpning av regeln är uppfyllda (*actori incumbit probatio*). Åberopar motparten en **undantagsregel** har denne bevisbördan för de omständigheter som gör att den regeln blir tillämplig. Bevisbördan kommer här att bero på vilken talan som förs; kräver säljaren betalning för varan har han bevisbördan för att denna är felfri, men om köparen har betalat förskott och kräver återbetalning på grund av att varan är felaktig ligger bevisbördan på denne. Synsättet leder alltså till att bevisbördan kan bli **beroende på partsställningen**, och det bör därför inte vara styrande för bevisbördans placering.”

- Gäller samma för åberopsbördan eller följer denna HR/UT?
- Presumtion för felaktig vara om omedelbar reklamation (den presumtionsgrundande omständigheten ska åberopas)

NJA 2021

s. 983

Bilbranden i Sollentuna

”Det inger också betänkligheter att låta uppdelningen i **omfattnings villkor och undantagsvillkor** vara styrande för bedömningen. Det kan vara **svårt att avgöra hur ett villkor ska klassificeras**. Ofta är det dessutom möjligt för försäkringsbolaget att vid utformningen av villkoren **välja om en viss ansvarsbegränsning ska konstrueras som en omfattningsbestämmelse eller som ett undantag**. Fördelningen av bevisbördan riskerar därmed att i praktiken i alltför hög grad avgöras av ordvalen i det enskilda försäkringsavtalet.”

- Gäller samma för åberopsbördan eller följer den omfattning/undantag?

Vägledning i källorna?

- Handlar om en tillämpning av 17 kap. 3 § andra meningen (sakprövningen begränsas av prövningsramen trots att det finns **potentiellt relevanta omständigheter** utanför denna)
- Lagstiftaren har överlämnat frågan åt domstolarna
- Praxis och doktrin ger **argument** för hur bestämmelsen ska tillämpas, men saknas en kategorisk norm
  - Ta utgångspunkt i den materiella regleringen (HR/UT, rättsgrundande etc.), men den ger inte hela svaret
  - Koppla till bevisbördan (enkelhet, skyddsändamål, kunskaps- eller bevissäkringsförsteg)
  - Tänk dock på processekonomi (hur åstadkommer vi välavgränsade processer?), bl.a. för att avgränsa moment i "huvudregeln"

Och lite annat..

Egen begreppsbildning m.m.

Kopplingen till den materiella rätten – att tänka i bifalls- och ogillandeförutsättningar

En fullständigt specificerad norm om köprättslig prisavdrag (ej uttömmande)

- Ett köpeavtal har kommit till stånd
- Det föreligger inte någon ogiltighetsgrund
- Varan har avlämnats
- Det är fel i varan
- Felet förelåg vid riskövergång
- Felet beror ej på köparen
- Köparen saknade anledning att känna till eller upptäcka felet
- Felet har reklamerats i rätt tid
- Varan är värd mindre i felaktigt skick
- Fordran är inte preskriberad

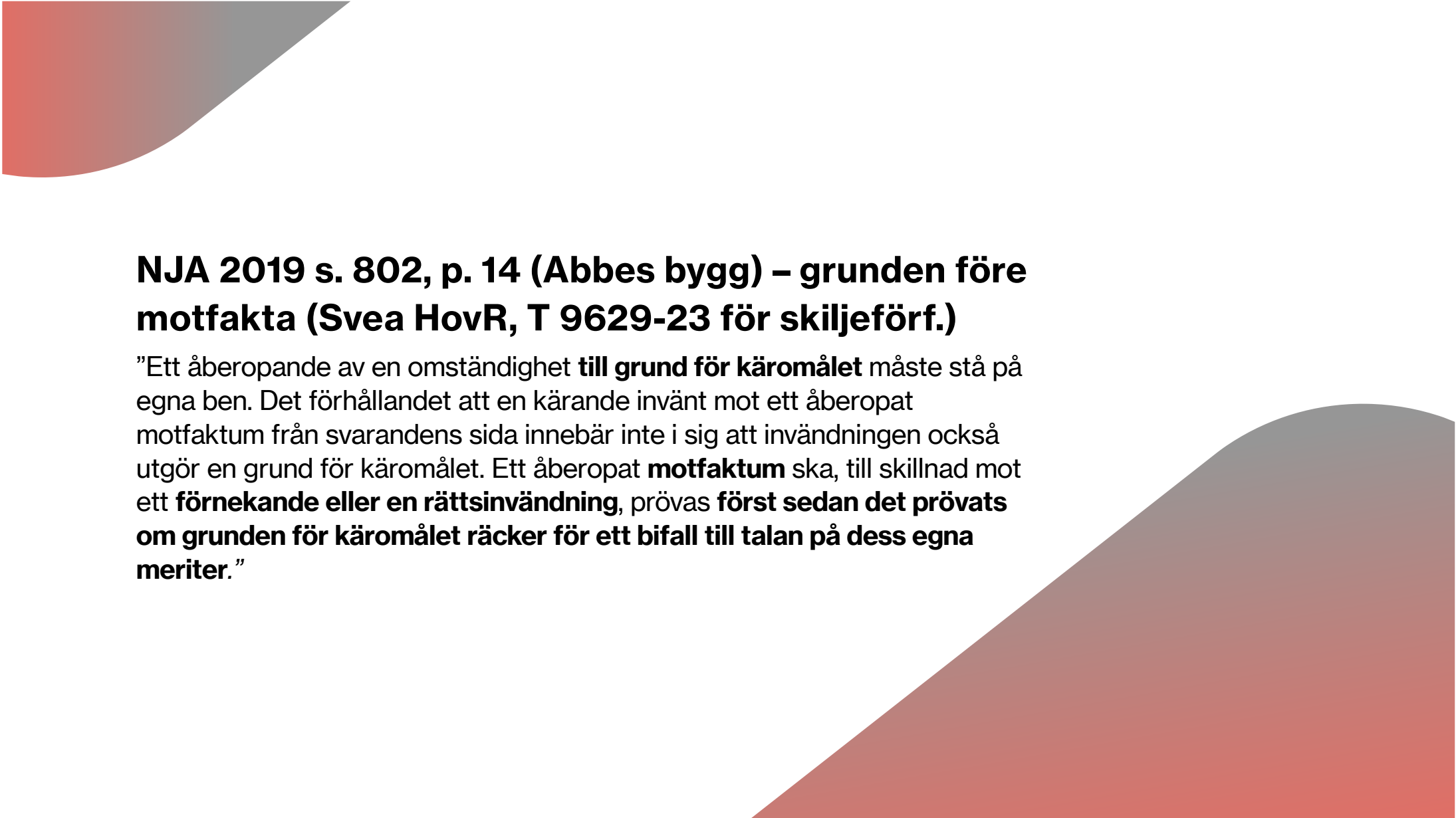
Bifalls- och ogillandeförutsättningar

- Bifallsförutsättning(ar): Om domstolen finner (a) att parterna slutit ett avtal om köp av lös egendom, (b) att varan är felaktig och (c) att varans värde är lägre i felaktigt än i avtalsenligt skick, så ska domstolen bifalla..
- Ogillandeförutsättning (1): Om domstolen finner att käranden inte tillämnat svarande om meddelande om felet inom skälig tid efter det att käranden märkt eller borde ha märkt felet, så ska domstolen ogilla..
- Ogillandeförutsättning (2): Om domstolen finner att det gått mer än [X] år mellan fordrans uppkomst och kärandens anspråk på betalning, så ska domstolen ogilla..
- Utvidgad bifallsförutsättning (2.1): Om domstolen finner att käranden genom meddelande till säljaren eller på annat sätt avbrutit preskriptionstiden, så ska domstolen bifalla..

Processsekonomi

Kopplingen till den materiella rätten – att tänka i bifalls- och ogillandeförutsättningar

Bifallsförutsättning(ar)	→	(Kärandens) grund
Ogillandeförutsättning(ar)	→	(Svarandens) motfakta av första graden
Utvid. bifallsförutsättning(ar)	→	(Kärandens) motfakta av andra graden
Utvid. ogillandeförutsättning(ar)	→	(Svarandens) motfakta av tredje graden

NJA 2019 s. 802, p. 14 (Abbes bygg) – grunden före motfakta (Svea HovR, T 9629-23 för skiljeförf.)

”Ett åberopande av en omständighet **till grund för käromålet** måste stå på egna ben. Det förhållandet att en kärande invänt mot ett åberopat motfaktum från svarandens sida innebär inte i sig att invändningen också utgör en grund för käromålet. Ett åberopat **motfaktum** ska, till skillnad mot ett **förnekande eller en rättsinvändning**, prövas **först sedan det prövats om grunden för käromålet räcker för ett bifall till talan på dess egna meriter.**”

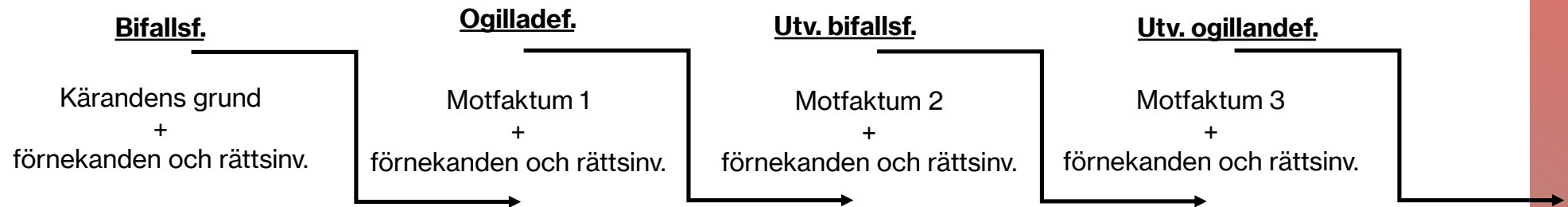

NJA 2016 s. 668 – domstolen måste pröva samtliga bifallsförutsättningar (Svea HovR, T 540-23, för skiljeförf.)

”12. Av hovrättens dom framgår att hovrätten, efter att domstolen funnit att bindande avtal hade uppkommit, inte uttryckligen berör frågorna om avtalsinnehåll, anvisning och orsakssamband, frågor som det hade **ålegat Lacris att åberopa och bevisa [bifallsförutsättningar]**. I stället anger hovrätten att dödsboet inte ifrågasatt att Lacris har rätt till mäklarprovision om avtalsbundenhet uppstått och går där efter över till att pröva storleken på den ersättning som ska utgå. [...]

13. Dödsboets sätt att utföra talan måste förstås så att dödsboet inte godtog Lacris ståndpunkter i frågorna om avtalsinnehåll, anvisning och orsakssamband. Dessa frågor är i sig skilda från frågan om avtalsbundenhet och de kan i konsekvens med det inte anses ha blivit prövade som en del av den frågan, särskilt som detta inte kommit till uttryck i hovrättens dom (jfr NJA 2015 s. 918). **Hovrättens prövning har därmed inte omfattat alla de led som ett bifall till Lacris talan förutsatte och som var tvistiga mellan parterna.** Denna underlåtenhet får antas ha inverkat på målets utgång i sak. Därmed finns förutsättningar att bifalla dödsboets yrkande i denna del.”

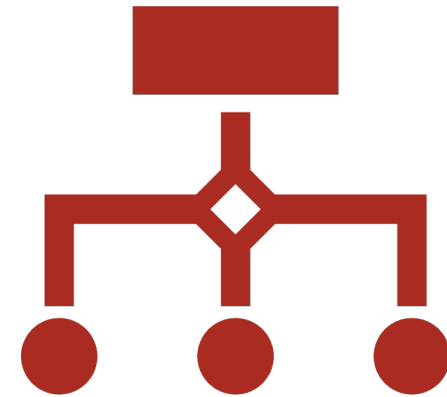
Turordningsfrågor

Den successiva relevansens princip

Åberopsbördans funktioner

- Samtalsmodell (kontradiktion)
- Fördela parternas bestämmanderätt (dispositions rätt) över tvisteföremålet
- Fördela konsekvenserna av ett bristande partssamtal (åberopsbörda)
- Skapa en struktur för domstolens sakprövning (successiv relevans)
- Förklaringsmodell till hur de materiella normerna kan och ska avgränsas (måste inte pröva hela huvudregeln men samtliga bifallsförutsättningar osv.)

Tack!

Boken finns att köpa via Norstedts hemsida eller hos de vanliga återförsäljarna. Den finns även tillgänglig på JUNO.

